Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2024. – Т. 50. – С. 45-56
DOI: 10.31861/mhpi2024.50.45-56

Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2024. – Volume. 50. – pp. 45-56
DOI: 10.31861/mhpi2024.50. 45-56

УДК 327(477+6)

Наталія Хома[1], Дарія Панова[2]

Активізація взаємин України з державами Африки: оцінка результатів та перспектив

Запропонована авторська оцінка процесів активізації у 2022–2024 роках співпраці України з державами Африки. З'ясовано основні результати активізації африканського вектора зовнішньої політики України. Досліджено перспективи активізації взаємин України з державами Африки крізь призму наявних перешкод і потенційних можливостей. Відзначено розширення дипломатичної присутності на континенті, активізацію комунікаційних процесів. Підкреслено потребу посилення матеріальним та людським ресурсом українські дипломатичні представництва у державах Африки, продовження розширення мережі дипломатичних установ. Зауважено, що ініціативи розвивати взаємини в основному походять від України, а не від держав Африки, більшість з яких співпрацюють з Росією та Китаєм. Відзначено потребу розвивати мережу іномовлення для нейтралізації російської пропаганди в Африці. Висловлено гіпотезу, що успішною тактикою у взаєминах з державами Африки може бути передання досвіду впровадження цифрових технологій в публічне врядування та кризовий менеджмент, технологій боротьби з приватними військовими компаніями і т. д.

***Ключові слова*:** держави Африки, Глобальний Південь, африканський вектор зовнішньої політики України, геополітика, російська війна в Україні, Африканський Союз.

Nataliia Khoma[1], Dariia Panova[2]

Ukraine-Africa Relations Strengthening: Assessing Outcomes and Prospects

The article offers the author's own assessment of the processes of intensification of Ukraine's cooperation with African states and regional organisations in 2022-2024. The main results of intensification of Ukraine's relations with African states and intergovernmental organisations of the continent are identified. The prospects for intensifying Ukraine's relations with African states are studied through the prism of both existing obstacles and potential new opportunities as a result of cooperation. The author notes the establishment of communication with some African states, a significant expansion of the diplomatic presence on the continent, and an increase in African support for Ukraine in the UN. The need to strengthen the material and human resources of Ukrainian diplomatic missions in African countries and to continue expanding the network of diplomatic missions was emphasised. It is noted that initiatives to develop relations in most cases come from Ukraine, while African states take a mostly passive and contemplative position. It is noted that although Ukraine has begun to promote its own agenda in the information field of the African continent, it is necessary to develop a network of foreign broadcasters to neutralise Russian

[1] Доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», Україна.
Doctor of Political Sciences, professor with the Department of Political Science and International Relations of Lviv Polytechnic National University, Ukraine.
E-mail: nataliia.m.khoma@lpnu.ua; https://orcid.org/0000-0002-2507-5741.

[2] Магістр міжнародних відносин кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», Україна.
Master of International Relations, Department of Political Science and International Relations of Lviv Polytechnic National University, Ukraine.
E-mail: dariia.panova.mmvmv.2023@lpnu.ua; https://orcid.org/0009-0008-1198-4830.

© 2024 Nataliia Khoma, Dariia Panova. Published by Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (CC BY 4.0).

propaganda. The authors emphasise the importance of moving from declarations of intent to cooperate to the conclusion of specific agreements and the implementation of projects with obvious results.

The authors conclude that in order to develop relations with African states and their communities in the face of Russian pressure, it is necessary to use a wide range of international cooperation tools. The best foreign policy tactic is the transfer of Ukraine's unique experience to solve the internal political problems of African societies, such as the introduction of digital technologies in the field of public administration and crisis management, technologies for combating private military companies, etc.

Keywords: African states, Global South, African vector of Ukraine's foreign policy, geopolitics, Russian war in Ukraine, African Union.

Постановка наукової проблеми та її значення. Від здобуття незалежності Україна вибудовує мережу партнерських відносин зі широким колом держав світу. Однак тривалий час розвитку взаємин з державами Глобального Півдня, зокрема й Африки, приділялося вкрай недостатньо уваги та ресурсів. Активізації Україною взаємин сприяло істотне зростання безпекових викликів на початку 2020-х років та подальша повномасштабна російська агресія. Відтоді були ухвалені відповідні стратегії (Стратегія розвитку відносин України з державами Африки, 2022 р.), Комунікаційна стратегія Україна – держави Африки, 2023 р.) й українська дипломатія активізувала африканський вектор зовнішньої політики. Завдяки роботі на різних міжнародних майданчиках Україні вдається здійснювати взаємодію, хоч і точкову, з частиною держав Африки. Наявні певні результати, формуються сфери спільного інтересу, однак очевидно, що стійкі партнерства не можуть бути вибудувані за такий короткий час з огляду на стартові позиції. Реалізації визначених завдань не сприяють й зовнішні чинники, найперше – російський вплив. Це зумовлює актуальність вивчення та оцінки уже досягнутих результатів активізації взаємин України з державами Африки, а також з'ясування перспектив побудови стійких партнерств України з державами Африки.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Багатогранні українсько-африканські взаємини з огляду на їх важливість, привертають щораз більшу увагу дослідників. Упродовж 2020-х рр. опублікована низка праць (Т. Грачевська[3], О. Мішин[4], Ю. Олійник[5], Д. Панова[6], Н. Хома[7], Л. Хорішко[8], В. Ціватий[9], Н. Чубата[10] та ін.), де дана оцінка україно-африканським взаємодіям. При цьому щораз нові процеси та виклики різного масштабу вимагають моніторингу й оцінки стану, проблем, перспектив взаємин України з державами Африки, міжурядовими та неурядовими організаціями, які функціонують на цьому континенті.

Взаємини України з державами Африки з огляду на їх геополітичне значення є й у фокусі уваги закордонних учених, зокрема й з держав Африки. Останні, відзначимо, звертають увагу

[3] Грачевська, Т. (2024), "Проблеми та перспективи розвитку відносин України з державами Глобального Півдня", *Геополітика України: історія і сучасність*, Том 1 No 32, pp. 105-115.

[4] Мішин, О. (2021), "Африка як пріоритетний напрям зовнішньої політики України", *Україна дипломатична*, No 22, с. 651-668.

[5] Олійник, Ю. (2016), "Національні інтереси України в Африці: чинники присутності та перспективи розвитку", *Стратегічні пріоритети*, Том 1 No 38, с. 22-30; Олійник, Ю. (2022), "Африка: українські інтереси vs російський вплив", *Стратегічна панорама*, No 1, с. 59-65.

[6] Панова, Д. (2024), "Комунікаційна стратегія України з державами Африки: цілі, особливості, перспективи", у *Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції "Актуальні проблеми міжнародних відносин та зовнішньої політики"*, НУ "Львівська політехніка", Львів, с. 332-336; Панова, Д. (2024), "Позиція держав Африки під час голосування у Генеральній Асамблеї ООН щодо «українського питання» (2014–2023)", у *Матеріали 81-ої студентської науково-технічної конференції Національного університету "Львівська політехніка"*, НУ "Львівська політехніка", Львів, с. 113-115.

[7] Хома, Н. та Панова, Д. (2024), "Взаємини України з державами Африки: особливості в умовах російської агресії (2014–2024 рр.)", *Вісник Маріупольського державного університету. Серія Історія. Політологія*, No 39, с. 143-155.

[8] Хорішко, Л. (2023), "Публічна дипломатія України у країнах Африки у контексті викликів сьогодення", *Актуальні проблеми політики*, No 72, с. 125-130.

[9] Ціватий, В. (2020), "Африка в сучасному поліцентричному світі: український вимір (інституціональний дискурс)", у *Матеріали конференції "Актуальні проблеми міжнародних відносин та міжнародного права"*, Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка, с. 12-17.

[10] Чубата, Н. (2023), "Розвиток та проблематика зовнішньої політики України в Африці в контексті російсько-української війни", *Науковий збірник «InterConf+»*, Том 37 No 171, с. 77-85.

не стільки на україно-африканську співпрацю, скільки на руйнівні економічні наслідки російсько-української війни для держав Африки: зростання цін на продовольство, ріст інфляції, товарний дефіцит і т. ін. (Manboah-Rockson, Adjuik, Dawda[11]; Lopes[12]; Neji *et al.*[13]), сповільнення досягнення цілей сталого розвитку (Mhlanga, Ndhlovu[14]). Помітно, що економічний, гуманітарний аспекти проблематики витісняють вивчення проблеми з позицій геополітики, цінностей тощо, а у низці публікацій африканські дослідники позиціюють російсько-українську війну як «конфлікт». Натомість західні автори[15] в основному вбачають позитивну динаміку в активізації співпраці України з Африкою, але звертають увагу на проблеми, перешкоди швидкій конструктивній динаміці, як-от: географічна та культурна віддаленість Африки від України; відсутність історичної тяглості взаємин; багаторічне нехтування українськими урядами розвитком взаємин з державами континенту; пасивне споглядання українською владою за процесами розширення Росією свого впливу в Африці; втручанням третіх сторін у двосторонні взаємини України з державами Африки.

Формулювання мети та завдання статті. Метою дослідження є з'ясування результатів і проблем, які виникли в ході активізації у 2022–2024 рр. взаємин України з державами Африки, а також визначення перспектив співпраці на дво- та багатосторонньому рівнях. Завданнями, відтак, визначено: 1) виявити основні результати активізації взаємин України з державами Африки, міжурядовими організаціями континенту; 2) з'ясувати перспективи взаємин України з державами Африки крізь призму як наявних перешкод, так і потенційних можливостей у результаті співпраці.

Виклад основного матеріалу. До 2022 р. взаємодія нашої держави з Африкою була обмеженою. Після розпаду СРСР практично усі дипломатичні зв'язки «успадкувала» (привласнила) новостворена Російська Федерація. Зі зростанням напруги в українсько-російських взаєминах ця помилка виявилася очевидною для України. Ще до початку повномасштабного вторгнення було ухвалено Стратегію розвитку відносин України з державами Африки (січень 2022 р.). Також було активізовано створений ще у 2011 р. інститут Спеціального представника з питань Близького Сходу та Африки[16]; тривало він був неефективний і фактично запрацював лише у 2022 р. За три роки активної роботи Україна змогла вийти на африканський континент зі своїм порядком денним. Якщо раніше увага нашої держави здебільшого приділялася відносинам з країнами Північної Африки, то за роки повномасштабної війни у фокусі уваги української дипломатії є уся Африка, а особливо – держави на південь від Сахари.

Африка є тим континентом, де активна українська зовнішня політика досягла неоднозначних дипломатичних результатів. Більшість урядів держав Африки підтримали резолюцію ES-11/1 «Агресія проти України»[17] ГА ООН (березень 2022 р.), яка закликала Росію припинити протиправне застосування сили та вивести війська з України. Проте перший Глобальний саміт миру (2024 р.) увиразнив відсутність серйозної підтримки цієї ініціативи з боку держав африканського континенту. Лише 18 держав Африки були присутні на цьому саміті; лише 12 держав підписали Спільне комюніке, в якому було окреслено шлях до миру для України на основі

[11] Manboah-Rockson, J. K., Adjuik, R. Y., and Dawda, T. D. (2024), "The Geopolitics of the Russian-Ukrainian War: Implications for Africa in International Relations", *European Journal of Development Studies*, Vol, 4 No 4, pp. 14-24.

[12] Lopes, C. (2022), "The Untamed Impact of a Faraway Shock: Africa and the War in Ukraine", *Strategic Review for Southern Africa*, Vol. 44 No 1, pp. 9-24.

[13] Neji, O. N., Obaji-Akpet, I., Otu, M. T., Ebegbulem, J., Edet, S., Anhu Awunghe, A., and Ghigaemezu, S. N. (2024), "Reconsidering the Russian-Ukrainian Conflict and Security Concerns in Africa", *Journal of Liberty and International Affairs*, Vol. 10 No 1, pp. 233-251.

[14] Mhlanga, D. and Ndhlovu, E. (2024), *The Russia-Ukraine Conflict and Development in Africa. Implications for Sustainable Development*, Springer, London.

[15] Dobrescu, M. (2023), "Between strategic neglect and geopolitical realities: Ukraine and North Africa in Light of Russian Aggression", *Mediterranean Politics*, Vol. 29 No 5, pp. 781-791.

[16] Президент України (2011), "Про Спеціального представника України з питань Близького Сходу та Африки", *Офіційний вісник України*, No 41.

[17] UN General Assembly (2022), *"Aggression against Ukraine: resolution"*, available at: https://digitallibrary.un.org/ record/3959039?ln=en.

принципів Статуту ООН. До прикладу, з присутніх на саміті Лівія, Мавританія, Південна Африка, Руанда не підписали документ[18].

Упродовж трьох років роботи щодо реалізації африканського вектора зовнішньої політики українська дипломатія досягла певних результатів. Серед ключових здобутків – актуалізація теми України в інформаційному просторі держав Африки, однак фінансовані Росією пропагандистські медіаресурси цілеспрямовано підривають ці зусилля. До прийняття Стратегії розвитку відносин України з державами Африки Україна майже не здійснювала комунікації та активної взаємодії з країнами Африки. До початку повномасштабного російського вторгнення Україна та події на її території зрідка висвітлювалися в інформаційному просторі держав Африки. Ймовірно, це відбувалося через значну географічну віддаленість, відсутність впливу цих подій на держави континенту, нерозвиненість Україною мережі іномовлення. Ситуація змінилась на початку 2022 р., коли держави Африки відчули негативний вплив російської агресії в Україні, зокрема – загрозу продовольчої кризи, а також – зменшення фінансування від європейських та ін. фондів через переспрямування частини ресурсів на підтримку України. В контексті останнього, Україну окремі зацікавлені у західній допомозі держави Африки почали розглядати як конкурента, що не сприяло відкритості у налагодженні стосунків. Зауважимо, що питання міжнародної фінансової підтримки активно використовує російська пропаганда, щоб сформувати негативні настрої в еліт та громадськості африканських держав щодо України.

На здійснення перших кроків, спрямованих на завершення російсько-української війни, державам африканського континенту знадобився значний час. Якщо прем'єр-міністри Польщі, Чехії та Словенії попри безпекові виклики відвідали Київ ще 16 березня 2022 р, то перший візит представників держав Африки (Замбії, Єгипту, Коморських островів, Конго, ПАР, Сенегалу та Уганди) – аж 16 червня 2023 р. Візит африканських лідерів був спрямований на просування «Африканської мирної ініціативи». Здійснення поїздки ініціювали саме африканські держави з огляду на наслідки, яких зазнали вони та сусідні держави від російського вторгнення. Зауважимо, що цей візит мав небагато практичних результатів; одним з найважливіших стало запрошення Україною Президента ПАР С. Рамафоса приєднатися до переговорів щодо української Формули миру. Однак навіть за відсутності серйозних практичних результатів цього візиту, сама ініціатива свідчить про нашу помітність і прагматичну цінність України для держав африканського континенту. Опісля й інші представники держав Африки звертались до Росії щодо припинення війни в Україні. До прикладу, представники Гани та Сьєрра-Леоне в межах Другого парламентського саміту Міжнародної Кримської платформи (24.10.2023 р.) зробили публічні заяви, у яких закликали Росію зупинити воєнні дії в Україні.

Упродовж 2022–2024 рр. над налагодженням міждержавних зв'язків та поширенням інформації про події в Україні працюють представники МЗС України та дипломатичного корпусу на африканському континенті. Так, ексміністр Д. Кулеба здійснив чотири африканські турне, які охопили 14 держав. Комунікація з більшістю цих держав відбулась вперше від часу встановлення дипломатичних відносин. Цей трек роботи продовжує чинний міністр А. Сибіга, який уже відвідав Анголу, Єгипет та ПАР як регіональних лідерів півночі, заходу та півдня Африки.

Завдяки роботі українських дипломатів вдалось змінити позиції окремих держав Африки при голосуванні за резолюції з «українського питання» у ГА ООН. Зауважимо, що до повномасштабного вторгнення Росії на територію України держави Африки у своїй більшості не були мотивовані підтримувати резолюції, які містили осуд Росії щодо України. Багато африканських держав або утримувались, або взагалі не голосували. Однак першу від повномасштабного російського вторгнення резолюцію ГА ООН «Агресія проти України» від 02.03.2022 р. підтримали 28 (з 54-х) держав Африки[19]. Резолюцію ГА ООН ES-11/6 «Принципи Статуту ООН, що лежать в основі всебічного, справедливого і міцного миру в Україні»[20] від 23.02.2023 р. підтримали вже 30 держав Африки. За рік війни свою нейтральну позицію щодо підтримки резолюцій

[18] Federal Department of Foreign Affairs (2024), *"*Summit on Peace in Ukraine: Joint Communiqué on a Peace Framework*"*, available at: https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/das_eda/aktuell/dossiers/konferenz-zum-frieden-ukraine/Summit-on-Peace-in-ukraine-joint-communique-on-a-peace-framework.html.

[19] Під час цього голосування17 держав утрималися, а 8 – не голосували, 1 – проти (Еритрея).

[20] UN General Assembly (2023), *"Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine: resolution"*, available at: https://digitallibrary.un.org/record/4004933?ln=ru&v=pdf.

щодо «українського питання» змінили Єгипет, Мадагаскар та Південний Судан. Водночас є й протилежні приклади: Габон підтримав згадану резолюцію 2022 р., але утримався від голосування у 2023 р.; показово, що у 2023–2024 рр. ця держава стала найбільшим постачальником підсанкційних запчастин до російських літаків, а Росія почала переховувати танкери свого тіньового флоту саме в Габоні і т. ін.

Досягненням української зовнішньої політики в Африці стало відкриття нових дипломатичних представництв у різних регіонах континенту. Відкрито сім посольств (Ботсвана, Гана, ДР Конго, Кот-д'Івуар, Мавританія, Мозамбік, Руанда) та заплановано відкриття ще кількох. Відтак Україна уже ширше представлена у кожній з частин континенту та може краще відстежувати поточні внутрішньополітичні зміни, які можуть вплинути на динаміку двосторонніх взаємин з Україною, а також деструктивну діяльність російських а́кторів у цих державах. Важливість відкриття посольств полягає у веденні стратегічної взаємодії з африканськими партнерами.

Українська дипломатична присутність в Африці важлива не лише з огляду на велику кількість голосів держав континенту в ООН, а й через роль багатьох держав Африки у політичній підтримці Росії, фінансуванні її збройної потуги. Африканські держави, зокрема ті, що розташовані в регіоні Сахелю, багаті на мінеральні ресурси, однак це національне багатство практично не слугує розвитку цих держав та їх спільнот. Російські сили, що надають підтримку військовим режимам, як-от у Малі чи Судані, отримують доступ до металів та мінералів, і ці ресурси також підтримують здатність Росії фінансувати розпочаті нею війни. Відтак важливим завданням української дипломатії на континенті залишається координація дій з місцевими урядами для протидії злочинним російським технологіям, попри весь опір, яких відкрито чи латентно чинить Росія для протидії зближенню України з державами Африки.

Також відзначимо розширення нормативно-правової бази для співробітництва України з державами Африки. За три роки закріплено наміри співпраці у формі меморандумів про взаєморозуміння та співробітництво з державами Африки. Наприклад, підписано: Меморандум про співробітництво у сфері цифрової трансформації між Міністерством цифрової трансформації України та Національною програмою ID Ефіопії; Меморандум про взаєморозуміння щодо політичних консультацій між МЗС України та Замбії; Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва у сфері підготовки дипломатичного персоналу між МЗС України та Кот-д'Івуар; Меморандум про взаєморозуміння щодо встановлення механізму політичних консультацій між МЗС України та Кот-д'Івуару; Меморандум про взаєморозуміння щодо політичних консультацій між МЗС України та Малаві; Меморандум про взаєморозуміння про політичні консультації між МЗС України та Республіки Руанда та ін. Найактивніше робота у напрямку юридичного закріплення співпраці відбувалась з Кенією, у результаті чого підписано чотири дипломатичні меморандуми. Однак, лише наявності документів такого типу як меморандуми недостатньо для розвитку глибокої міждержавної взаємодії. Вони є лише першим кроком у засвідченні стратегічних планів співпраці України з державами Африки. Для практичного задекларованих намірів необхідне підписання ґрунтовних міждержавних договорів, де будуть чітко окреслені сфери взаємодії, зобов'язання сторін, конкретні механізми реалізації домовленостей. Це формуватиме стійке підґрунтя для подальшого розвитку партнерства у пріоритетних сферах.

Важливим досягненням у налагодженні відносин між Україною та африканськими державами стало запровадження гуманітарної ініціативи транспортування українського зерна та іншої критично важливої продукції до держав Африки та її відновлення після відмови Росії від своїх зобов'язань у рамках згаданої програми. Чорноморська зернова ініціатива була започаткована у липні 2022 р. як чотиристороння угода між ООН, Україною, Туреччиною та Росією як спосіб гарантування безпечного експорту українського зерна для попередження голоду в інших регіонах світу, зокрема в Африці. Попри обстріли українських морських портів з боку російських військових, Україна відновила транспортування продовольства в односторонньому порядку у межах гуманітарної ініціативи «Grain from Ukraine». Вона була започаткована у листопаді 2022 р. для продовження доставляння українського зерна до Сомалі, Ефіопії, Судану, Ємену. Станом на кінець 2024 р. проведено три Міжнародні саміти з продовольчої безпеки «Grain from Ukraine», які теж сприяють діалогу не лише з міжнародними організаціями, які сприяють продовольчій безпеці, а й безпосередньо з лідерами держав Африки. Відзначимо, що у контексті гуманітарної співпраці з Африкою Україна ініціювала побудову зернових хабів на території

африканських країн, з яких сільськогосподарська продукція транспортуватиметься континентом. Це має зменшити залежність держав Африки від перебоїв у постачанні, які провокує Росія для дестабілізації продовольчої безпеки. Реалізацію проєкту зернових хабів підтримує Сенегал, Нігерія та ін.

З огляду на викладене, уважаємо, що Україні за короткий час в умовах війни вдалось активізувати відносини з державами Африки, порівняно з темпами співпраці у довоєнні роки. З частиною держав наразі активізувалися міждержавні контакти, певні державні еліти та суспільств Африки поділяють українське бачення війни та сприймають Росію як загрозу. Однак низка ініціатив, особливо безпекових, стримується найчастіше зовнішніми чинниками, а дві держави (Малі, Нігер) розірвали у 2024 р. дипломатичні взаємини з Україною. Водночас на розвиток співпраці України з державами Африки можуть впливати різноманітні «чорні лебеді», як-от втрата російських військових баз у Сирії після падіння режиму Б. Асада, а відтак – ослаблення російської військової присутності в державах Африки. Нинішній історичний момент є критично важливий для налагодження взаєморозуміння з державами Африки, аби не втратити їхній голос на підтримку України та розвинути партнерство з Глобальним Півднем у цілому.

Наразі в сучасному світі зберігається вагома роль традиційної міждержавної дипломатії, яка включає розвиток політичного діалогу на найвищому рівні, відкриття дипломатичних установ, спільна участь у міжнародних форумах і под. Однак за ситуації, коли Україна розвиває власну присутність в Африці та водночас протидіє російському деструктивному впливу, традиційні підходи до дипломатії та втілення зовнішньополітичної стратегії держави не завше ефективні. Це зумовлене тим, що Україна та Росія у своїх двосторонніх взаємодіях з державами Африки мають різні можливості, ресурси, важелі впливу і т. ін. Росія тривалий час укорінена у більшості африканських держав та інвестує у свою присутність. Вона сформувала мережі формальних і неформальних контактів, закріпила у сприйнятті багатьох африканських лідерів та спільнот за собою образ «надійного партнера Африки», багаторічно присутня в інформаційному просторі континенту, має розгалужену мережу дипломатичних установ і т. ін. Ураховуючи наразі ще міцні дипломатичні позиції Росії у державах Африки у поєднанні зі зростанням там антизахідних та неліберальних наративів, Україні потрібно доповнювати традиційну дипломатію новими креативними тактиками зовнішньополітичного впливу[21]. Зовнішня політика України в межах африканського континенту має будуватися на основі альтернативності російському впливу, привабливості демократичного стилю цивілізаційного розвитку.

Україна має низку здобутків, яким може поділитися з африканськими партнерами для їх демократизації, розбудови стійких суспільств. Зокрема, Україна може передати свій досвід боротьби за встановлення демократичного політичного режиму, запит на який також існує всередині окремих африканських спільнот. Попри загальне зниження якості демократії в державах Африки, за результатами опитувань Afrobarometer у 2024 р. дві третини опитаного населення з 39 держав африканського континенту все ж декларують прихильність до демократичного режиму[22]. Відтак шлях України може дати цінні уроки африканським спільнотам, які прагнуть демократизації національних систем державного управління. Однак зацікавленість у такій співпраці увиразнюють передусім áктори громадянського суспільства країн Африки, а не державні інститути. Є певні ризики, що окремі лідери недемократичних держав Африки можуть сприймати інтерес України до активізації діалогу як намагання дестабілізувати ситуацію, вплинути на стійкість їх керівних недемократичних режимів, особливо – керованих військовими хунтами.

Розвиток міждержавних взаємодій та інтеграція українського досвіду у сферах інформаційних технологій та управління електричними мережами має потенціал закласти основу для тривалої співпраці не тільки між державними інститутами, а й бізнесом. Попри війну в Україні, сектор інформаційних технологій продовжує залишатися одним із ключових сфер національного експорту, як-от цифровий додаток «Дія». Попит на впровадження таких систем існує у державах Африки. Зокрема, агентство США з міжнародного розвитку (USAID), що є один з основних донорів програми, планує допомогти розгорнути схожі системи у низці держав Африки,

[21] Morrow, R. (2024), "The Possibilities in Ukraine's African Diplomatic Asymmetry", *Daily Maverick,* 8 September.

[22] Afrobarometer (2024), *African insights 2024. Democracy at risk – the people's perspective,* Accra, Afrobarometer, p. 8.

зокрема планується розширення географії використання аналогів цифрового додатка «Дія» на територію держав африканського континенту, зокрема Ефіопії та Занзібару. Замбія також приєдналася до цієї ініціативи та веде переговори з USAID про можливість використання українського додатка «Дія» та адаптації його до потреб власного населення. Очевидно, що у таких технологіях зацікавлені держави, які справді прагнуть до зменшення корупції та демократизації.

Ще однією сферою, де Україна може зацікавити держави Африки, є управління енергетичними системами, подолання енергетичного дефіциту. На тлі постійних російських атак на українські енергосистеми, досвід українських енергетиків в екстрених умовах та їх навички швидкого відновлення мереж є цінними для африканських фахівців. Допомога України у розбудові та обслуговуванні електроенергетичної інфраструктури держав африканського континенту може стати одним з успішних внесків нашої держави у розвиток партнерських відносин з державами Африки.

На нашу думку, Україна все ще може вплинути на ті держави Африки, які хоч і виражають проукраїнську позицію у контексті війни проти Росії, однак і не вирізняються послідовною проросійською позицією, не є узалежнені від держави-агресора, зберігають певні взаємини з державами Заходу та мають певні успіхи демократичної трансформації. До прикладу, під час голосування за резолюцію ГА ООН «Принципи Статуту ООН, що лежать в основі всебічного, справедливого і міцного миру в Україні» від 23.02.2023 р.[23], низка держав утримались від голосування: Ангола, Гвінея-Бісау, Ефіопія, Камерун, Мозамбік, Намібію, ПАР, Сенегал, Судан та Уганда. За умови активного міждержавного діалогу з цими державами не можна виключати майбутніх змін щодо підтримки України.

Водночас викликом для України є розвиток взаємин з тими державами Африки, які увиразнюють стійку позицію нейтралітету, що поєднується з обережним дипломатичним балансуванням між Заходом та Росією. Як приклад, звернемося до кейсу Анголи. Цій державі Україна добре відома бодай з огляду на залученість українських військових до миротворчих місій ООН. Нинішній міністр закордонних справ Анголи Т. Антоніу навчався в Інституті міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка. Хоч у 2024 р. виповнилося 30 років дипломатичних відносин між Україною та Анголою, але лише у жовтні 2024 р. очільник українського МЗС А. Сибіга вперше відвідав Анголу з офіційним візитом. Україна прагне розвивати партнерство з цією державою, попри її тісні взаємини з Росією. Нами пропонуються конкретні проєкти: модернізація енергетичної та транспортної інфраструктури Анголи, високотехнологічне сільське господарство (використання дронів у фермерстві), реалізації коридору Лобіто та ін.

Важливо здійснювати моніторинг практичних результатів візитів представників України та інші формати активізації взаємин з державами Африки, які декларують нейтралітет, прагматично остерігаються погіршити взаємини з Росією. Йдеться не про масштабні проєкти, на підготовку яких потрібен час, а про конкретні кроки, які можуть бути зроблені тою чи іншою африканською державою назустріч Україні: приєднання до реалізації Формули миру, участь у масштабних миробудівничих подіях (Глобальні саміти миру та ін.), прийняття запрошення відвідати Україну і т. ін.

Деструктивним чинником, який підриває зусилля України в Африці є функціонування на території окремих держав Африки російських військових формувань («Африканський корпус»). Вони дестабілізують держави континенту, підривають регіональну безпеку, масштабно порушують права людини, спричиняють гуманітарні катастрофи. Водночас Україна набула значний досвід у боротьбі з ПВК «Вагнер», а відтак може ділитися знаннями з африканськими державами, що прагнуть припинити негативний вплив Росії на своїй території, щодо тактик дії російських найманців та ефективних стратегій боротьби проти них.

Україні доцільно слідкувати за процесами виборів в державах Африки, адже прихід до влади нових політичних сил здатен надати новий шанс взаєминам. У 2024 р. вибори глави держави або парламенту відбулися в Алжирі, Гані, Гвінеї-Бісау, Мавританії, Малі, Мозамбіку, Намібії, ПАР, Південному Судані, Руанді, Сенегалі, Тунісі, Чаді та на Коморських островах. Важливо прогнозувати вплив результатів конкретних виборів на процеси демократизації, взаємини як з Україною, так і з недемократичними державами (Росією та Китаєм, найперше). За результатами

[23] UN General Assembly (2023), *"Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine: resolution"*, https://digitallibrary.un.org/record/4003921?ln=en.

тих чи інших виборів для України може відкриватися нове «вікно можливостей» для розвитку взаємин.

Проблемою для розвитку двосторонніх взаємин України з державами Африки є те, що більшість з них не лише не мають дипломатичного представництва в Україні, а й справами щодо нашої держави відають їх посольства у Російській Федерації. Прикладами є Намібія, Мозамбік, Маврикій, Сьєрра-Леоне, Уганда, Чад та ін. І допоки дипломатичне осердя взаємин буде у державі-агресорі, вибудовувати відкриті взаємини буде складно. Дуже важливо, щоб держави Африки, а не лише Україна, також ініціювали відкриття дипломатичних представництв, однак наразі цього не відбувається. Натомість окремі посольства (як-от Марокко) закрилися після початку повномасштабного вторгнення і досі не відновили роботу, хоч діалог про це вівся.

Україна намагається активізувати взаємини не лише з державами, а й організаціями з африканських країн. До прикладу, віднедавна (2023 р.) акредитований представник України при Співтоваристві розвитку Півдня Африки (SADC) – регіональній організації, яка об'єднує 16 держав Південної Африки (Ангола, Ботсвана, Замбія, Зімбабве, Есватіні, Союз Коморських островів, ДР Конго, Лесото, Маврикій, Мадагаскар, Малаві, Мозамбік, Намібія, ПАР, Сейшельські Острови та Танзанія). Цим державам Україна цікава завдяки своєму аграрному потенціалу: постачання зерна та соняшникової олії, м'яса птиці, допомога у боротьбі з транскордонними шкідниками та хворобами тварин і сільськогосподарських культур, механізація сільського господарства і т. д. Водночас SADC співпрацює й з Росією, а політика організації полягає в намаганні схилити держави-члени утримуватися від голосування щодо будь-яких конфліктів за межами Африки, зокрема й щодо російської агресії в Україні. Простежується амбівалентність позицій SADC: співпраця з Росією, намагання стримано ставитися до російської агресії й водночас не заперечення щодо ініційованих Україною діалогів задля, вочевидь, переслідування виключно прагматичних інтересів.

Для України дуже важлива співпраця з міжурядовою організацією Африканський Союз через охоплення нею держав континенту[24], а також статус України як спостерігача у цій організації, набутий ще у 2016 р. У 2023 р. МЗС України заявлено[25] про початок системної співпраці з Африканським Союзом, однак, за нашою оцінкою, нині вона ще не відповідає таким характеристикам. Також російсько-українська війна значно сповільнила розвиток агентності Африканського Союзу у сфері зближення держав континенту. Довгострокові плани регіональної інтеграції, спрямовані на посилення внутрішньоафриканської згуртованості, економічного, безпекового та соціального розвитку серйозно постраждали (і, ймовірно, продовжуватимуть страждати надалі) від відвернення уваги світової спільноти та зменшення фінансування для впровадження цих змін. Нестабільність геополітичного середовища та підвищена увага Заходу до України ставлять під сумнів реалізацію амбітних цілей Африканського Союзу у найближчі роки. До початку російсько-української війни, більша частина фінансування проєктів Африканського Союзу надходило саме від держав Європи та Північної Америки, а оскільки увага цих держав зараз спрямована на Україну, у керівництва Африканського Союзу є побоювання через те, що фінансування стає дефіцитним[26]. Звернення до цієї проблеми та наголошення на критичній важливості просування української Формули миру для подальшого розвитку африканського континенту за підтримки зовнішніх партнерів може стати додатковим аргументом в арсеналі української дипломатії під час здійснення багатосторонніх комунікацій на міжнародних платформах.

У діалогах з представниками африканського континенту українська дипломатія формує привабливий образ нашої держави з погляду цінності майбутніх взаємодій для держав Африки, унікальних можливостей співпраці. Поточний стан українсько-африканських міждержавних взаємодій вказує на те, що апеляція до цінностей та ідеалів міжнародного права перестають мати таку ж впливовість, як на початку повномасштабної війни. Відтак дискурс української дипломатії має спрямовуватися на те, що конкретно та прагматично означатиме той чи інший результат російсько-української війни з погляду можливостей для Африки. Очевидно, що у випа-

[24] Staeger, U. (2023), "The war in Ukraine, the African Union, and African agency", *African Affairs*, Vol. 122 No 489, pp. 559-586.

[25] Міністерство закордонних справ України (2023), *"Дмитро Кулеба: Україна започатковує системну співпрацю із Африканським Союзом"*, режим доступу: https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-ukrayina-zapochatkovuye-sistemnu-spivpracyu-iz-afrikanskim-soyuzom

[26] Staeger, U. (2023), Ibid.

дку з африканськими державами Україні потрібно посилювати саме прагматичну компоненту аргументації, а не лише апелювати до цінностей.

Україна також може використати альтернативний підхід до комунікації з державами континенту – рухаючись від протилежного. Замість того, щоб доводити важливість демократичної позиції держав Африки у російсько-українській війні, Україна може зосередитися у зовнішньополітичних комунікаціях на тому, що саме африканські держави та їх спільноти можуть втратити, якщо ігноруватимуть цивілізаційний вибір, який постав перед ними.

Альтернативним форматом співпраці України з державами Африки є ведення діалогів без порушення чутливих для тої чи іншої держави тем. Йдеться про розвиток взаємодій починаючи з неполітичних, а гуманітарних питань, як-от: залучення представників африканських держав до повернення в Україну незаконно депортованих дітей, обмінів військовополоненими. Адже, приміром, Катар, Саудівська Аравія, ОАЕ, Туреччина та ін. сприяють таким важливим місіям і долучення до них не вносить гостроту у їх взаємини з державою-агресором, а натомість дозволяє відчути свою значущість у кризовому комунікативному менеджменті у сфері міжнародних відносин. Також важливі діалоги з державами Африки, щоб вони доклали зусиль для повернення своїх громадян (за аналогією з Індією), яких завербувала Росія для війни в Україні.

Прикладом практичного внеску України в зміцнення стійкості країн Африканського континенту є підготовка дипломатичних кадрів для держав Африки на базі Дипломатичної академії України ім. Г. Удовенка при МЗС України. За час повномасштабного вторгнення Росії Україна зарекомендувала себе як міжнародний лідер в стратегічних комунікаціях, публічній дипломатії, боротьбі з дезінформацією, антикризовому реагуванні, а відтак – ділиться цим унікальним досвідом. До прикладу, курсом «Безпека та дипломатія у воєнний час. Український досвід» охоплено понад 200 дипломатів з Нігерії, Кенії, Ефіопії, Сомалі, Кот-д'Івуару, ПАР, Ботсвани, Мозамбіку, Сенегалу та ін.

Окремі держави Африки зацікавлені долучитися до післявоєнної відбудови України. До прикладу, у 2024 р. досягнуто домовленості про залучення до відновлення України інвестицій Маврикію – однієї з найуспішніших економік Африки. Не виключаємо, що уже на наступній, четвертій, Конференції з відновлення України (2025 р., Рим) будуть присутні представники африканських держав.

Незалежно від вибору сценарію подальшої співпраці з державами Африки, Україна має балансувати між нинішніми західними та майбутніми африканськими партнерами, аби не опинитися в епіцентрі протистояння цивілізаційних бачень, не втратити підтримку жодної зі сторін. Для залучення активнішої підтримки держав Африки українська дипломатія має послідовно продовжувати привертати увагу до спільних проблем та потенціалу їх розв'язання у співдії.

Висновки. За останні три роки активної роботи дипломатичного корпусу та інших владних інституцій, Україні вдалось налагодити комунікацію з окремими державами Африки, розширити дипломатичну присутність на континенті, збільшити підтримку державами Африки України при голосуванні за резолюції ГА ООН. З призначенням Спеціального представника України з питань Близького Сходу та Африки та завдяки системним взаємодіям МЗС з державами Африки співпраця посилилася. Однак, українські дипломатичні представництва в державах Африки потребують підсилення матеріальним та людським ресурсом, а мережа дипломатичних установ – продовження розширення. Також ініціативи щодо активізації взаємин у більшості випадків походять від України, в той час, як держави Африки займають радше пасивно-споглядальну позицію.

Завдяки міждержавній комунікації на різних рівнях та платформах Україна почала просувати власний порядок денний в інформаційному полі африканського континенту. Однак результат буде помітним, якщо буде вестися щоденна робота в інформаційному просторі африканських країн щодо просування української позиції, нейтралізації російської пропаганди. Для цього Україна має розвивати мережу іномовлення попри дороговартісність.

Нормативно-правова база відносин між Україною та Африкою вимагає конкретики, відходу від декларації намірів до конкретних угод. Доцільно з позиції прагматизму, який дуже важливий для держав Африки, показувати конкретні переваги їх співпраці з Україною.

Для продовження розбудови українсько-африканських відносин Україна не може обмежитися використанням лише традиційного зовнішньополітичного інструментарію, який наразі становить основу її міжнародних взаємодій з державами Африки. Аби ефективно протистояти ро-

сійському деструктивному впливу та поглиблювати зв'язки з державами Африки, Україна має звернутися до нестандартних інструментів у своїх подальших міжнародних взаємодіях з африканським континентом. Найкращою зовнішньополітичною тактикою для нашої держави стане передавання унікального досвіду України для розв'язання внутрішньополітичних проблем африканських суспільств, зокрема, у сферах демократичного розвитку, впровадження технологій у сферу публічного врядування та кризового менеджменту. Зосередження на операційній взаємодії з державами Африки дозволить уникнути конфліктів на ґрунті ідеологічних розбіжностей та продовжити одночасну співпрацю з широким спектром теперішніх та майбутніх партнерів України.

Список джерел

1. Грачевська, Т. (2024), "Проблеми та перспективи розвитку відносин України з державами Глобального Півдня", *Геополітика України: історія і сучасність*, Том 1 No 32, pp. 105-115.
2. Міністерство закордонних справ України (2023), *"Дмитро Кулеба: Україна започатковує системну співпрацю із Африканським Союзом"*, режим доступу: https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-ukrayina-zapochatkovuye-sistemnu-spivpracyu-iz-afrikanskim-soyuzom.
3. Мішин, О. (2021), "Африка як пріоритетний напрям зовнішньої політики України", *Україна дипломатична*, No 22, с. 651-668.
4. Олійник, Ю. (2016), "Національні інтереси України в Африці: чинники присутності та перспективи розвитку", *Стратегічні пріоритети*, Том 1 № 38, с. 22-30.
5. Олійник, Ю. (2022), "Африка: українські інтереси vs російський вплив", *Стратегічна панорама*, № 1, с. 59-65.
6. Панова, Д. (2024), "Комунікаційна стратегія України з державами Африки: цілі, особливості, перспективи", у *Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції "Актуальні проблеми міжнародних відносин та зовнішньої політики*", НУ "Львівська політехніка", Львів, с. 332-336.
7. Панова, Д. (2024), "Позиція держав Африки під час голосування у Генеральній Асамблеї ООН щодо «українського питання» (2014–2023)", у *Матеріали 81-ї студентської науково-технічної конференції Національного університету "Львівська політехніка*", НУ "Львівська політехніка", Львів, с. 113-115.
8. Президент України (2011), "Про Спеціального представника України з питань Близького Сходу та Африки", *Офіційний вісник України*, No 41.
9. Хома, Н. та Панова, Д. (2024), "Взаємини України з державами Африки: особливості в умовах російської агресії (2014–2024 рр.)", *Вісник Маріупольського державного університету. Серія Історія. Політологія*, No 39, с. 143-155.
10. Хорішко, Л. (2023), "Публічна дипломатія України у країнах Африки у контексті викликів сьогодення", *Актуальні проблеми політики*, No 72, с. 125-130.
11. Ціватий, В. (2020), "Африка в сучасному поліцентричному світі: український вимір (інституціональний дискурс)", у *Матеріали конференції "Актуальні проблеми міжнародних відносин та міжнародного права*", Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка, с. 12-17.
12. Чубата, Н. (2023), "Розвиток та проблематика зовнішньої політики України в Африці в контексті російсько-української війни", *Науковий збірник «InterConf+»*, Том 37 No 171, с. 77-85.
13. Afrobarometer (2024), *African insights 2024. Democracy at risk – the people's perspective,* Accra, Afrobarometer.
14. Dobrescu, M. (2023), "Between strategic neglect and geopolitical realities: Ukraine and North Africa in Light of Russian Aggression", *Mediterranean Politics*, Vol. 29 No 5, pp. 781-791.
15. Federal Department of Foreign Affairs (2024), *"*Summit on Peace in Ukraine: Joint Communiqué on a Peace Framework*"*, available at: https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/das_eda/aktuell/dossiers/konferenz-zum-frieden-ukraine/Summit-on-Peace-in-ukraine-joint-communique-on-a-peace-framework.html.
16. Lopes, C. (2022), "The Untamed Impact of a Faraway Shock: Africa and the War in Ukraine", *Strategic Review for Southern Africa*, Vol. 44 No 1, pp. 9-24.

17. Manboah-Rockson, J. K., Adjuik, R. Y., and Dawda, T. D. (2024), "The Geopolitics of the Russian-Ukrainian War: Implications for Africa in International Relations", *European Journal of Development Studies*, Vol, 4 No 4, pp. 14-24.

18. Mhlanga, D. and Ndhlovu, E. (2024), *The Russia-Ukraine Conflict and Development in Africa. Implications for Sustainable Development*, Springer, London.

19. Morrow, R. (2024), "The Possibilities in Ukraine's African Diplomatic Asymmetry", *Daily Maverick*, 8 September.

20. Neji, O. N., Obaji-Akpet, I., Otu, M. T., Ebegbulem, J., Edet, S., Anhu Awunghe, A., and Ghigaemezu, S. N. (2024), "Reconsidering the Russian-Ukrainian Conflict and Security Concerns in Africa", *Journal of Liberty and International Affairs*, Vol. 10 No 1, pp. 233-251.

21. Staeger, U. (2023), "The war in Ukraine, the African Union, and African agency", *African Affairs*, Vol. 122 No 489, pp. 559-586.

22. UN General Assembly (2022), *"Aggression against Ukraine: resolution"*, available at: https://digitallibrary.un.org/record/3959039?ln=en

23. UN General Assembly (2023), *"Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine: resolution"*, available at: https://digitallibrary.un.org/record/4004933?ln=ru&v=pdf.

24. UN General Assembly (2023), *"Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine: resolution"*, https://digitallibrary.un.org/record/4003921?ln=en.

References

1. Hrachevska, T. (2024), "Problemy ta perspektyvy rozvytku vidnosyn Ukrainy z derzhavamy Hlobalnoho Pivdnia", *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist*, Vyp. 1 (32), s. 105-115.

2. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy (2023), "Dmytro Kuleba: Ukraina zapochatkovuie systemnu spivpratsiu iz Afrykanskym Soiuzom", available at: https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-ukrayina-zapochatkovuye-sistemnu-spivpracyu-iz-afrikanskim-soyuzom.

3. Mishyn, O. (2021), "Afryka yak priorytetnyi napriam zovnishnoi polityky Ukrainy*"*, *Ukraina dyplomatychna*, Vyp. 22, s. 651-668.

4. Oliinyk, Yu. (2016), "Natsionalni interesy Ukrainy v Afrytsi: chynnyky prysutnosti ta perspektyvy rozvytku", *Stratehichni priorytety*, Vyp. 1 (38), s. 22-30.

5. Oliinyk, Yu. (2022), "Afryka: ukrainski interesy vs rosiiskyi vplyv", *Stratehichna panorama*, Vyp. 1, s. 59-65.

6. Panova, D. (2024), "Komunikatsiina stratehiia Ukrainy z derzhavamy Afryky: tsili, osoblyvosti, perspektyvy", u *Materialy XI Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn ta zovnishnoi polityky"*, NU "Lvivska politekhnika", Lviv, s. 332-336.

7. Panova, D. (2024), "Pozytsiia derzhav Afryky pid chas holosuvannia u Heneralnii Asamblei OON shchodo «ukrainskoho pytannia» (2014–2023)", u *Materialy 81 studentskoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, NU "Lvivska politekhnika", Lviv, s. 113-115.

8. Prezydent Ukrainy (2011), "Pro Spetsialnoho predstavnyka Ukrainy z pytan Blyzkoho Skhodu ta Afryky", *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, Vyp. 41.

9. Khoma, N. ta Panova, D. (2024), "Vzaiemyny Ukrainy z derzhavamy Afryky: osoblyvosti v umovakh rosiiskoi ahresii (2014–2024 rr.)", *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriia Istoriia. Politolohiia*, Vyp. 39, s. 143-155.

10. Khorishko, L. (2023), "Publichna dyplomatiia Ukrainy u krainakh Afryky u konteksti vyklykiv sohodennia", *Aktualni problemy polityky*, № 72, s. 125-130.

11. Tsivatyi, V. (2020), "Afryka v suchasnomu politsentrychnomu sviti: ukrainskyi vymir (instytutsionalnyi dyskurs)", u *Materialy konferentsii "Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn ta mizhnarodnoho prava"*, Kyiv, Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka, s. 12-17.

12. Chubata, N. (2023), "Rozvytok ta problematyka zovnishnoi polityky Ukrainy v Afrytsi v konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny", *Naukovyi zbirnyk «InterConf+»*, Vyp. 37 No 171, s. 77-85.

13. Afrobarometer (2024), *African insights 2024. Democracy at risk – the people's perspective,* Accra, Afrobarometer.

14. Dobrescu, M. (2023), "Between strategic neglect and geopolitical realities: Ukraine and North Africa in Light of Russian Aggression", *Mediterranean Politics*, Vol. 29 No 5, pp. 781-791.

15. Federal Department of Foreign Affairs (2024), *"*Summit on Peace in Ukraine: Joint Communiqué on a Peace Framework*"*, available at: https://www.eda.admin.ch/eda/en/home/das_eda/aktuell/dossiers/konferenz-zum-frieden-ukraine/Summit-on-Peace-in-ukraine-joint-communique-on-a-peace-framework.html.

16. Lopes, C. (2022), "The Untamed Impact of a Faraway Shock: Africa and the War in Ukraine", *Strategic Review for Southern Africa*, Vol. 44 No 1, pp. 9-24.

17. Manboah-Rockson, J. K., Adjuik, R. Y., and Dawda, T. D. (2024), "The Geopolitics of the Russian-Ukrainian War: Implications for Africa in International Relations", *European Journal of Development Studies*, Vol, 4 No 4, pp. 14-24.

18. Mhlanga, D. and Ndhlovu, E. (2024), *The Russia-Ukraine Conflict and Development in Africa. Implications for Sustainable Development*, Springer, London.

19. Morrow, R. (2024), "The Possibilities in Ukraine's African Diplomatic Asymmetry", *Daily Maverick*, 8 September.

20. Neji, O. N., Obaji-Akpet, I., Otu, M. T., Ebegbulem, J., Edet, S., Anhu Awunghe, A., and Ghigaemezu, S. N. (2024), "Reconsidering the Russian-Ukrainian Conflict and Security Concerns in Africa", *Journal of Liberty and International Affairs*, Vol. 10 No 1, pp. 233-251.

21. Staeger, U. (2023), "The war in Ukraine, the African Union, and African agency", *African Affairs*, Vol. 122 No 489, pp. 559-586.

22. UN General Assembly (2022), *"Aggression against Ukraine: resolution"*, available at: https://digitallibrary.un.org/record/3959039?ln=en.

23. UN General Assembly (2023), *"Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine: resolution"*, available at: https://digitallibrary.un.org/record/4004933?ln=ru&v=pdf.

24. UN General Assembly (2023), *"Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine: resolution"*, https://digitallibrary.un.org/record/4003921?ln=en.